

ПОЛІТИЧНИЙ ХЕЙТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ ТА КУЛЬТИВУВАННЯ КОЛЕКТИВНОГО СОРОМУ ТА ПРОВИНИ

POLITICAL HATE AS A TOOL OF POLITICAL MANIPULATION AND CULTIVATION OF COLLECTIVE SHAME AND GUILT

Свідерська О.І.,

кандидат політичних наук,

*доцент кафедри теоретичної та практичної психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті досліджується поняття політичного хейту як інструменту політичного маніпулювання та культивування колективного сорому та провини. Визначено: політика сорому та колективне почуття провини потребує доволі глибоко аналізу через природу свого походження. Йдеться про колективний рівень масової свідомості, колективну ідентичність, суспільні травми, складні взаємостосунки між конструктами «Ми» та «Інший» ін. У статті проаналізовано роботи З. Фрейда, Т. ван Дейка, Е. Гіденса, Т. Мура, М. Якобі та ін. Метою статті є вивчення поняття політичного хейту та дослідження його проявів серед українського політикуму.

У роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: аналізу й синтезу, при дослідженні поняття політичного хейту та маніпулювання, та особливостей їхнього впливу на формування колективної провини та сорому українських громадян; індукції та дедукції – через призму спостереження за особливостями зміни політичної поведінки та «масового зараження» емоціями ненависті, яку демонструють користувачі соціальних мереж по відношенню до «внутрішнього Іншого»; абстрагування, через призму дослідження поведінкових стратегій осіб, які є послідовники політики сорому; науково-аналітичний метод – вивчення наукової літератури та практичних кейсів використання українською політичною елітою хейту у текстах, опублікованих як дописи у соціальних мережах.

Визначено, що під впливом стресу, війни, заангажованих медіа, російської пропаганди, астротерфінгу, наявності достатньо потужного конфлікту між прихильниками влади та опозиції українське суспільство досить часто перетворює онлайн платформи де не можливо уявити комунікацію між ними без хейту. Виявлено, що у політичних текстах із елементами хейту як правило піднімаються емоційні теми, пов'язані із націоналізмом, патріотизмом, звинуваченнями, порівнянням, навішуванням ярликів, культивуванням колективного сорому та провини.

Політичний хейт визначено як свідому чи несвідому дію публічної особи, яка виражає, заохочує, або розпалює ненависть проти певної особи чи групи осіб (за однією, або кількома ознаками: раси, етнічної приналежності, релігії, мови, національності, політичних вподобань, та ін.). Як правило політичний хейт реалізується через публічні висловлювання, публікації, інтернет блогерство, ЗМІ та інші засоби комунікації. Однією із його властивостей є те, що він дозволяє формувати уявлення щодо колективних «Ми», «Вони» та «Інші».

Ключові слова: політичний хейт, політичне маніпулювання, соціальні мережі, політика сорому, масова свідомість.

The article explores the notion of political hate as a tool of political manipulation and cultivation of collective shame and guilt. It is determined that the politics of shame and collective guilt needs to be analyzed quite deeply due to the nature of its origins. It is about the collective level of mass consciousness, collective identity, social traumas, complex relationships between the constructs "We" and "Other", etc. The article analyzes the works of Z. Freud, T. van Dijk, E. Giddens, T. Moore, M. Jacobi, and others. The purpose of the article is to study the concept of political hate and research its manifestations among Ukrainian politicians.

To uses general scientific and special research methods: analysis and synthesis, when studying the concept of political hate and manipulation, and the peculiarities of their influence on the formation of collective guilt and shame of Ukrainian citizens; inductions and deductions - through the prism of observing the peculiarities of the change in political behavior and "mass infection" with emotions of hatred, demonstrated by users of social networks in relation to the "internal Other"; abstraction, through the prism of the study of behavioral strategies of persons who are followers of the politics of shame; scientific-analytical method – the study of scientific literature and practical cases of the use of hate by the Ukrainian political elite in texts published as posts in social networks.

It was determined that under the influence of stress, war, engaged media, Russian propaganda, astroturfing, the presence of a sufficiently powerful conflict between supporters of the government and the opposition, Ukrainian society quite often transforms online platforms where it is impossible to imagine communication between them without hate. It was found that political texts with elements of hate usually raise emotional topics related to nationalism, patriotism, accusations, comparison, labelling, cultivation of collective shame and guilt.

Political hate is defined as a conscious or unconscious action of a public person who expresses, encourages, or incites hatred against a certain person or group of persons (on one or more grounds: race, ethnicity, religion, language, nationality, political preferences, etc.). As a rule, political hate is realized through public statements, publications, internet blogging, mass media and other means of communication. One of its properties is that it allows for the formation of ideas about the collective "Us", "Them" and "Others".

Key words: political hate, political manipulation, social networks, the politics of shame, mass consciousness.

Постановка проблеми. Якщо говорити про взаємозв'язок демократичних інституцій та політичного маніпулювання, то він однозначно є зворотнім: чим більш демократичним та прозорим є політичний процес, тим менш ймовірним є звернення до маніпулювання. Однак світ, у якому ми живемо створює інші акценти. По-перше ми спостерігаємо, як доволі часто політики, для того щоб «достукатися» до свого електорату звертаються до популізму. Використовуючи цей спосіб комунікації, вони досить часто пригадують до відверто травмуючих подій, які мали місце в історії, для того щоб «відновити справедливість», дати право голосу «справжньому народу», підтримати «людину з народу», побороти ірраціональну загрозу напливу мігрантів, тероризму, ідентичності. Тут варто підкреслити наскільки глибокими і складними є ці теми, адже мова не йде про індивідуальну свідомість, йдеться, власне про колективну ідентичність, певні суспільні травми, сімейні історії, трагедії, та ін. Із психологічної точки зору ми можемо говорити про найглибші переживання провини, сорому, страху, намагання захиститися від «Іншого».

По-друге, нестримний розвиток соціальних комунікацій й їхній дедалі більший вплив на широку аудиторію. До прикладу, постійна зміна способу комунікації із гіпотетичним електоратом: збільшується кількість політичних блогерів та експертів, котрі збирають великі аудиторії. Сьогодні для українського політика є нормою мати не лише офіційну сторінку у соціальних мережах, але й вести свій персональний YouTube канал, ефіри у TikTok чи записувати відео звернення. Політика стала настільки публічною, що навіть голова розвідки є медійним та впізнаваним обличчям. Доступність до соціальних мереж допомагає збільшувати кількість точок онлайн взаємодії, відповідно це сприяє швидкості передачі інформації. Однак, на переконання Е. Гіденса, електронна комунікація не тільки пришвидшує передачу інформації, вона змінює життя кожного [2, с. 14]. Інший аспект сучасної дійсності змушує говорити про певну невизначеність, непевність, мозаїчність та хаотичність світу. «Сьогодні, зауважує Ж. Бодріяр, вся система тяжіє до невизначеності, вся реальність поглинається гіперреальністю коду і симуляції» [1]. Симуляція приходить на зміну реальності, а чітко визначені ідеології минулого змінюються симулякрами.

Представники сучасної глибинної психотерапії говорять про поняття «психологічного модернізму» – розладу сучасної людини, який проявляється у відсутності критики до цінностей сучасного світу: людина сліпо вірить у технології, характеризується незвичною прив'язаністю до пристроїв і матеріального комфорту. Індивід настільки сильно будує своє Я навколо віртуаль-

ного світу, що стає його частиною, формуючи відповідний стиль життя...» [5, с. 289]. Отже, авторитет, який вибудовується внаслідок формування відповідного образу блогера, політика чи інфлюенсера має достатньо велику силу впливу на нашу поведінку та рішення. Важливими залишаються не тільки ті, кого ми за ким спостерігаємо у соціальних мережах, але й дискурс, який формують лідери думок, громадські активісти, політики чи політично залучені інфлюенсери із великою аудиторією підписників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основному тематика політичного хейту та політики сорому є доволі новою для українського дослідницького середовища. Тому у цій статті автор посилається на вже напрацьовані ним матеріали з даної тематики, а також звертається до відомих дослідників, зокрема З. Фрейда, Т. ван Дейка, Е. Гіденса, Т. Мура, М. Якобі, Ж. Бодріяра, та ін. Вважаємо, що лише врахування міждисциплінарного підходу до цієї проблематики може дозволити більш ґрунтовно вивчити феномен політичного хейту та його впливу на формування відчуття провини та сорому українського суспільства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поняття політики сорому та пов'язаних із ним конструктів є абсолютно новим предметом досліджень в українському науковому дискурсі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою статті є вивчення поняття політичного хейту та дослідження його проявів серед українського політикуму. Для досягнення мети визначено наступні завдання: окреслити поняття політичного хейту та визначити механізми його впливу на масову свідомість громадян з метою культивування почуття провини та сорому; на практичному прикладі показати як представники українського політикуму використовують мову ненависті для формування дискурсу та управління масової свідомості. Для вирішення завдань застосовано такі методи дослідження: У роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: аналізу й синтезу, при дослідженні поняття політичного хейту та маніпулювання, та особливостей їхнього впливу на формування колективної провини та сорому українських громадян; індукції та дедукції – через призму спостереження за особливостями зміни політичної поведінки та «масового зараження» емоціями ненависті, яку демонструють користувачі соціальних мереж по відношенню до «внутрішнього Іншого»; абстрагування, через призму дослідження поведінкових стратегій осіб, які є послідовники політики сорому; науково-аналітичний метод – вивчення наукової літератури та практичних кейсів використання українською політичною елітою хейту у текстах, опублікованих як дописи у соціальних мережах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Т. ван Дейку належить визначення дискурсу як центрального культурного та соціального продукту, у якому та через який виражаються та передаються смисли та ідеології [13, с. 25]. Політичний дискурс – це специфічна сфера соціокультурної діяльності. Як слушно зауважують Красівський О. та Горностаї Л.: «він є не лише інструментом передачі та збереження інформації, але й потужним засобом для створення нових понять, формування ідей та цілих теорій, що значною мірою визначають спосіб мислення...» [3, с. 58]. Ми уже зазначали, що процеси конструювання політичної дійсності, як і політичні уявлення залежать від способу нашого мислення, того наскільки ми здатні до критичного аналізу, усвідомлення реальності [9, с. 36]. Використовуючи певні техніки політичного маніпулювання, маніпулятори мають на меті сконструювати повністю нову реальність або ж підмінити дійсну. Конструюючи реальність, ми ніби створюємо нове поле політичної дійсності, де чорне можна вважати білим, етичне – аморальним, порушення закону – прикладом нової інтерпретації інституційних норм та порядків. Зрозуміло, що ХХІ ст., зокрема шалений темп розвитку ІІІ та соціальних мереж лише допомагають маніпулятивним технологіям швидше та якісніше впливати на масову свідомість. Звертання до особливостей дискурсу політичного маніпулювання дозволяє застосовувати техніки та механізми трансляції інформаційного повідомлення, а також лінгвістичних засобів, які здійснюють безпосередній вплив на різні рівні та структуру політичного мислення. Зрозуміло, що у подальшому це впливатиме на політичні настанови, потреби, мотиви, очікування, поведінку, та й зрештою електоральний вибір. Використовуючи маніпуляцію, політики, чи їхні команди можуть створювати образи, аргументи, логічні ряди, факти, які у сумі сприятимуть досягненню поставленої цілі.

Наприклад, коли ми говоримо про політику сорому, одразу звертаємося до питання моралі, рівності чи справедливості. Система цих цінностей починає формуватися ще у дитинстві. Сім'я – це перший етап дорослішання індивіда, яка знайомить його із поняттям добра та зла. Свого часу З. Фройд наголошував, що самостійно визначити що таке добро, а що таке зло практично не можливо, адже зло інколи може бути корисним для людини [10]. Сенси, які ми закладаємо у ці поняття надходять до нас із соціуму, і якщо у дитинстві ці уявлення нам формують через казку, оповідь чи міф, то що тоді відбувається у дорослому житті? Насправді у дорослому житті наш взаємозв'язок із міфом продовжується. Політична свідомість, зокрема на колективному рівні формується власне через колективні міфи, уявлення, культурні коди, й вплив найближчої спільноти. З іншого ж боку, підкоряючись

«закону психологічного модернізму», ми постійно перебуваємо під впливом інформаційного та психологічного впливу з боку численних інфлюенсерів, «експертів», віртуальних соціальних спільнот, заангажованих медіа, та ін. Таким чином, сучасний індивід досить часто може змінювати свої уявлення про добро, гуманність, толерантність, терпимість, все залежатиме від того в яку інформаційну бульбашку він потрапляє.

Однією із проблем сучасного українського політикуму є надзвичайно тісний взаємозв'язок влади та користувачів соціальних мереж. Будь-які важливі проблеми, невдалі коментарі чи виступи одразу ж починають обговорюватися на різноманітних онлайн платформах. Підігріта аудиторія постійними стресами, спричиненими війною, наявністю і без того потужного конфлікту між прихильниками влади та опозиції, заангажованими медіа, російською пропагандою, астротерфінгом, у спробі комунікувати між собою дуже часто нагадує поле бою, яке начинене хейтом. Однією із небезпек, які є очевидними на сьогоднішній день – це культивування провини, пов'язаної із війною і суперечностей «хто винен». До прикладу буквально нещодавно мережу сколихнуло чергове «українці самі винні у війні». Раніше ми вже зауважували: індивіди, які мають схильність до глибинного переживання сорому, приниження, відчуття образи, можуть бути особливо привабливою публікою для такої риторики [6, с. 89]. У політичних текстах із елементами хейту як правило багато емоційності, націоналізму, патріотизму, звинувачення, порівняння, навішування ярликів, тощо. Наприклад, у дописі колишнього радника ОП О. Арестовича у мережі Facebook за 23 червня 2023 року читаємо таке: «Сьогоднішня війна – це результат тридцятирічної політики по відношенню до армії і національної безпеки в цілому..... це колективна відповідальність громадян, які голосували на виборах, підтримували рішення по скороченню армії і продажу техніки ... перебування в ілюзії, що армія ніколи нам не буде потрібною... », далі, вибудовуючи логічний ряд, він ототожнює армію із імунітетом держави, а відтак у підсумку наголошує, що саме відсутність армії є «основною причиною вторгнення РФ». Коментарі, залишені під дописом підтримують цю ідею, описуючи українське суспільство як «незріле», «інфантильне», «не здатне самостійно визначити причинно-наслідкові зв'язки», і т. д.

Повертаючись до проблеми провини та сорому, варто наголосити, що ці емоції здебільшого пов'язують із переживаннями, які нав'язані соціумом. Насправді це дуже показовим є у ситуації коли йдеться про питання використання української та російської мови. У великих містах, які далі від західних областей України користувалися, та й користуються переважно російською. Здебільшого

через нав'язування нарративу про «елітарність» російської, або російської як однієї із міжнародних мов. У маленьких містечках та селах українська зберіглася більше. Отже з боку російських нарративів сором культивувався щось на зразок: «якщо не хочеш здаватися селюком, або інтелектуально обмеженим – розмовляй російською». Звісно, що можна говорити, про заборону, а потім відсутність україномовної продукції, однак соціальний тиск у цьому питанні відчувався достатньо потужно. До слова, юнґіанських психоаналітик, М. Якобі пов'язує сором виключно із соціальним впливом інших на відчуття самоповаги та самоцінності «Я» як людини [12, с. 7]. Не залежно від того, індивідуальний чи колективний, сором можна сформулювати через приниження, викликаючи у об'єкта політичної маніпуляції відчуття безсилля, «втрати контролю над своїм життям» [4, с. 75].

З цього приводу З. Фройд робить одну важливу заувагу: мотив людини до підпорядкування зовнішньому впливу «легко виявити в її безпомічності й залежності від інших, найкраще його можна було б означити як страх втратити любов» [10, с. 69]. Отже, поки людина перебуває у стабільній соціально-політичній ситуації, вона почуває себе комфортно, її сумніння також буде доволі лагідним, і пропускати багато незручних соціальних проблем, однак: «коли її спіткає лихо, вона заглиблюється в себе, визнає свою гріховність, збільшує вимоги своєї совісті, накладає на себе обітницю утримання і карає себе покутою» [10, с. 71]. З. Фройд підкреслює, що така поведінка століттями була притаманна цілим народам, й сьогодні продовжує бути актуальною. Психоаналітик визначав два джерела почуття провини: «страх перед авторитетом і страх перед «Над-Я»» [10, с. 71]. Над-Я, виступає свого роду соціальним фільтром через який проходять бажання. У порівнянні із індивідуальним рівнем, тут ніщо не може бути прихованим, а отже ми повинні відчувати провини й очікувати покарання.

Використовуючи мову, як знак та символ, дискурс проєктує їх значення на вираження інформативного змісту та додаткових соціальних смислів [3, с. 58]. Таким чином, використовуючи ту чи іншу техніку маніпуляції суб'єкт впливу конструює нашу реальність, втручаючись у найважливіше – ідентичність. У соціальних мережах, наприклад можна використовувати техніку пластикового експерта (балакучої голови). Вона вважається одним із тонких прийомів, які дозволяють ефективно маскувати найгрубшу пропаганду у строгих формах «авторитетної думки» будь-якого «експерта». Причому пропаганда допускає, що під будь-яку новину завжди можна знайти «свого експерта». Головне, щоб вони постійно були у полі зору, були медійними та впізнаваними, щоб у відповідний момент підкріпити свою експертність фразою на зразок «я

про це говорив (передбачив) ще у далекому...», та ін. Наприклад, для того, аби підсилити свій авторитет, колишній позаштатний радник офісу президента О. Арестович, у липні 2023 робить репост свого допису за 2014 р., з акцентом на те, що ніби ще 9 років тому він наголошував на відповідальності президента за недостатнє озброєння українського війська. В реальності, п'ятий президент України на цей час офіційно виконував свої обов'язки лише місяць. Звісно, що для критично мислячої людини цей термін само собою розуміється як недостатній, однак суспільна думка, підігріта шок, початком війни, революцією Гідності і різкими соціально-політичними змінами у цей момент не слухає раціональне, вона піддається більшості, емоціям, ненависті, зневірі, і російській пропаганді, яка у постійному режимі продукує все нові і нові нарративи, тим самим розмиваючи реальність. До слова, з метою здійснення пропаганди маніпулятори можуть вдаватися до кількох видів експертизи: професійної, кластерної, інсайдерської, авторитетна (харизматична), неназваної. Усі вони є для нас достатньо звичними та впізнаваними: політики, політичні аналітики, «близькі джерела», «професійні адвокати», інфлюенсери, «більшість експертів». Звісно, що використовуючи здатність до критичного мислення, частина людей будь-яку інформацію фільтруватиме та звернеться до кількох перевірених джерел інформації, однак значна частина все-таки повірить поданій інформації. Разом з тим варто зауважити, що такі «мудреці на вимогу» можуть бути достатньо корисними у процесі політичного маніпулювання.

Одним із інструментів формування сорому та провини є застосування хейту (мови ворожнечі) у політичному дискурсі. Політику сорому, як ми вже зазначали, не можливо розглядати поза категоріями соціальної справедливості, цінностей свободи та гідності, емоційно-почуттєвої сфери, інституційних норм щодо політичного насилля: тероризму, хейту, публічної ганьби, расизму, сексизму, гомофобії, та ін» [7, с. 234]. Використовуючи мовні засоби маніпулювання, багатьом політикам та активістам вдається конструювати іншу, відмінну від правдоподібної реальність. У нашому розумінні, політичний хейт – це свідомо чи несвідомо дія публічної особи, яка виражає, заохочує, або розпалює ненависть проти певної особи чи групи осіб (за однією, або кількома ознаками: раси, етнічної приналежності, релігії, мови, національності, політичних вподобань, та ін.). Як правило політичний хейт реалізується через публічні висловлювання, публікації, інтернет блогерство, ЗМІ та інші засоби комунікації. Однією із його властивостей є те, що він дозволяє формувати уявлення щодо колективних «Ми та «Вони». «Інші» сприймаються крізь опозицію «свої – чужі» та усвідомлюються як небезпечні [8, с. 114].

Доволі цікавою є думка відомого нейробіолога Р. Сапольскі. Так, у нещодавньому інтерв'ю, описуючи біологію маніпуляції, дослідник звертає увагу на легкість, з якою можна сформувавши уявлення про свого та чужого: з одного боку нас можна переконати, що «хтось настільки «чужий», що навіть не вважається людиною», однак найнебезпечнішим, на його думку є те, «що так само легко нас можна переконати у зворотному», до прикладу, називати ветеранами війни і того хто був жертвою, і того, хто був терористом... [11]. Тексти, які ми можемо маркувати як політичні (промови чи дописи у соціальних мережах) фактично начинені лінгвістичними знаками-інтерпретаторами, а отже їхній вплив на масову свідомість може бути колосальним, і зовсім не обов'язково щоб його застосовував ворог, інколи такого роду дискурс формують представники своєї ж політичної еліти, чи ретранслюють, повіривши у ворожу маніпуляцію громадяни однієї країни.

Загалом політикум України «толерує» використання хейту на різних рівнях. Так, О. Арестович дозволяє називати українських політиків «покидьками», або «неосвіченими популістами» українську ЛГБТ спільноту прирівнює до «крайньо агресивного ультра-лівого руху, який сповідує культуру скасування (англ. cancel culture) і намагається встановити і цю культуру і сексуальні відхилення в якості суспільної норми», тим самим автор допису звинувачує спільноту у відсутності совісті та моралі. У іншому яскравому прикладі О. Арестович у відповідь на українські меми із акулою, яка напала на росіянина в Єгипті, називає цей інцидент «питанням національної безпеки України», а людей, які поширюють меми з акулою: «антигуманними», «сірими», «нецікавими», такими, які «не бачать морального занепаду і втрату людяності», перекладаючи тим самим провину на «втрату зовнішньої підтримки для України від міжнародних партнерів на плечі цих людей. Також у нього присутні порівняння українців із «моральними каліками», які намагаються «закріпити і збільшити українську психологічну неповноцінність у якості норми», адже це, на думку автора «шлях до орбанівщини, вбивство країни, народу та культури». Цей допис був реакцією на осуд суспільства щодо співу російських пісень у центрі Львова молодим хлопцем із Одеси. Народжені терміни російською пропагандою «порохоботи» та «порохоскот» є елементом політичного хейту, який досить часто зустрічається у провладних колах. Наприклад М. Безугла у своїх дописах погрожує «ботофермам» та політехнологам їхнім зникненням, порівнює «порохоботів із росіянами», «порохоботів із посібаками московитів, які привели до влади Януковича», далі «порохоботів із агресивною навіженою меншістю», «порохоботів із тролями». П. Порошенка називає «чортом, якого потрібно викривати» чи

«токсичним дідом». До слова, його вік не є пенсійним з одного боку, а з іншого, чи не вказує це на певний ейджизм зі сторони політикині від «Слуги народу»? Нещодавно, ця ж представниця провладної партії потрапила у черговий скандал через висловлювання щодо зовнішнього вигляду очільниці музею «Голодомору». У своєму дописі вона зазначила що проти цькування за зовнішність, але все-таки керівниця музею «свідомо знищує своє здоров'я бо багато їсть, і до ключових посад є такі «вимога щодо зовнішності». Отже, як бачимо, мова ворожнечі – це форма спілкування, спрямована проти певної особи чи соціальної групи у шкідливий для неї спосіб. Мова є незамінним інструментом для встановлення соціальних контактів, зокрема ключовим елементом взаємодії політики та громадськості. Мова ненависті не є новою, адже вона присутня у численних політичних промовах, метою яких є розпалювання ворожнечі між цілими народами. Її свого часу використовували нацисти, вона постійно присутня у прокремлівській і проросійській риториці, що прикро, вона присутня також і у риториці українського політикуму, а відтак поширюється на громадськість.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи хочемо зазначити наступне: проведений аналіз літератури із теми дозволяє виокремити політичний хейт як ефективний інструмент політичного маніпулювання у руках не тільки популістів. Основною проблемою політичного хейту, мабуть є те, що політики самі часто ігнорують принципи терпимості по-відношенню до політичних опонентів, партнерів чи громадян, за податки яких і утримуються. Свого часу Д. Трамп був чи не найяскравішим прикладом політика, який публічно дозволяв собі використовувати хейт у бік журналістів, жінок, політичних опонентів, сьогодні ця демонстративна та егоцентрична поведінка набуває все більшої популярності, і саме це, на наше переконання робить суспільство схожим до масового, якого не цікавить істина, не турбують норми та закони, яке знецінює все, що було вартісним, руйнують те, що працює, адже куди важливішим стає шоу і театр, в якому громадськість – це всього лише спостерігачі. І тут дуже слушно звернутися до питання культури, позаяк, цитуючи класика психоаналізу З. Фрейда: «культура починається там, де є перша спроба владнати соціальні стосунки...а кінцевим результатом суспільної культури є «право, в яке кожен – принаймні кожен здатний до життя у спільноті, зробить свій внесок, принісши в жертву свої потяги, і яке не дозволить нікому – знову ж таки з тим самим винятком – стати жертвою грубого насильства» [10, с. 45]. Отже, консолідація українського суспільства необхідна не тільки на рівні мобілізованості та боротьби із зовнішнім ворогом, але й для культивування у суспільстві терпимості та взаємоповаги один до одного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть. Львів: Кальварія. 2004. 376 с.
2. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. Київ: Альтерпрес. 2004. 100 с.
3. Красівський О., Горностаї Л. Маніпуляція у політичній промові: лінгвістичні засоби. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2018 № 33 том 2. С. 58–61.
4. Муазі Д. Геополітика емоцій. Як культури страху, приниження та надії змінюють світ. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2018. 184 с.
5. Мур Т. Піклування про душу: як сповнити глибиною і сенсом щоденне життя. Львів: Астролябія. 2020. 448 с.
6. Свідерська О. І. Використання сорому та провини у політичному популізмі Науковий журнал «Politicus» Випуск 5. 2022. С. 87–92.
7. Свідерська О. І. Теоретико-методологічні суперечки у розумінні політичного шеймінгу. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44. С. 233–239.
8. Свідерська О. І., Гупало С. Р. Психологічні особливості сприймання мови ворожнечі. Вісник Національного університету оборони України. 2022. № 3 (67). С. 112–119.
9. Свідерська О. Роль культурних кодів у конструюванні політичної дійсності в контексті інформаційно-когнітивної війни. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2022. Вип. 43. С. 306–313.
10. Фройд З. Невпокій в культурі. Львів: Видавництво «Апріорі». 2023. 120 с.
11. Чому росіяни хочуть знищити Україну. Сапольскі пояснює природу зла в подкасті «Простими словами». URL: <http://surl.li/jqqqe>
12. Jacoby M. Shame and the Origins of Self-esteem. Psychology Press, 1996. 130 p.
13. van Dijk T., Walter de Gruyter Discourse and communication: new approaches to the analysis of mass media discourse and communication. 1985. 367 p.